

АКТИВІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді... У теперішній час у діяльності державних педагогічних університетів впроваджується система цінностей і цілей освіти, яка заснована на ідеях особистісно-орієнтованої педагогіки. Тому викладачам педагогічних університетів слід ставитися до студента не як до об'єкта, що отримує знання й набуває систему вмій і навичок, а як до самодостатнього суб'єкта професійної підготовки, здатного до самовдосконалення з урахуванням особистих мотивів, інтересів і здібностей. Професійне самовдосконалення є обов'язковим елементом професійної діяльності майбутнього вчителя, а також ефективним фактором просування конкретного студента до вершин професіоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Вивчення психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що проблема підготовки майбутнього педагога в педагогічних вищих навчальних закладах знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників. Загальні питання підготовки педагога розкриті у роботах О.А.Абдуліної, Н.І.Болдирева, Ф.Н.Гоноболіна, Л.В.Кондрашової, Л.С.Нечепоренко та ін.

Потреба в саморозвитку та самоактуалізації – головна складова зрілої особистості. Ідея саморозвитку й самореалізації є надзвичайно важливою для багатьох сучасних концепцій про людину (А.Маслоу, К.Роджерс, Є.Фромм, А.В.Брушлинський, В.П.Зінченко, К.А.Абульханова-Славська та ін.).

Вивчення й аналіз педагогічних публікацій з досліджуваної проблеми свідчать про недостатню розробленість конкретних шляхів та способів активізації професійного самовдосконалення майбутніх вчителів.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягає у намаганні розкрити сутність професійного самовдосконалення майбутнього педагога вже в процесі навчання та встановити ефективні способи формування його основ.

Виклад основного матеріалу дослідження... Для того, щоб людина, проходячи свій шлях, відбулася не як формальний виконавець соціальних ролей громадянина, трудівника, а як самобутня, корисна суспільству, дійсно самодостатня в усіх відносинах особистість і як єдиний у своєму роді фахівець-майстер, необхідно забезпечення об'єктивних умов для розвитку її індивідуальності, а також самого розвитку.

Вирішальна роль у становленні індивідуальності належить самій людині. Мартін Бугер про відповідальність людини за свою освіту висловлювався так: "Кожна особистість, народжена в цьому світі, являє собою щось особливе, що ніколи не існувало раніше, нове, оригінальне, унікальне. Кожний зобов'язаний увесь час розуміти, що ніколи раніше на світі не жив ніхто, подібний йому, і кожний тому покликаний здійснити свою особливу місію в цьому світі..." [8, с.119]. Наявність своєї особистісної позиції, власного стилю й почерку в професійній діяльності та спілкуванні характеризує індивідуальність учителя.

Сходження до професіоналізму кожної людини є різноманітним та триває все його професійне життя. Індивідуальна "траєкторія" цього шляху будується нею самою. Однак на етапі професійної підготовки вирішальна роль у цьому процесі належить викладачам університетів, які допомагають майбутнім спеціалістам побачити свої резерви, та потенційні можливості, надають стимул до саморозвитку, надаючи їм спеціальні технології.

Джерелами розглянутого феномена є вимоги суспільства й професії до особистості сучасного вчителя, причому вони мають бути трохи вищими за наявні можливості конкретного студента. Тільки в цьому випадку виникають передумови для самовдосконалення у вигляді внутрішніх протиріч у процесі провідної діяльності людини, результатом вирішення яких є процес цілеспрямованого розвитку власної особистості.

Наступною важливою передумовою, що спричинює початок професійного самовдосконалення, є відношення самого студента, до пропонованих вимог. Закономірно, що при байдужному ставленні до них розвитку власної особистості бути не може. Тільки при усвідомленому прийнятті запропонованих вимог студент буде відчувати потребу в самовдосконаленні.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить, що професійне зростання студентів педагогічного університету можна розглядати як свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня їх професійної компетентності й розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов майбутньої професійно-педагогічної діяльності й особистої програми розвитку.

Педагогам необхідно враховувати, що принциповою умовою особистості, яка самовдосконалюється, є не тільки включення в розуміння "успішного результату" досягнень нормативно визначених показників і заданих стандартів, але й розвиток при цьому властиво професійній компетентності.

Рівень професійної компетентності студента багато в чому визначається його здатністю розвивати творчий потенціал і продуктивно займатися самовдосконаленням. Така діяльність, з одного боку, відбиває особливості внутрішньої активності, пов'язаної із глибоким переживанням рівня власного розвитку, що за рахунок залучення творчого потенціалу приводиться у відповідність із особистісно-значущими критеріями й показниками. З іншого боку, тут проявляється цілеспрямована соціальна активність особистості, що викликана прагненням до досягнення визнання результатів самовдосконалення й самодіяльності в суспільстві.

Справжній професіоналізм завжди пов'язаний із сильною та стійкою мотиваційно-емоційною зарядженістю на здійснення саме даної діяльності й на досягнення в ній унікального, неординарного результату.

Провідну роль у процесі самовдосконалення майбутніх вчителів грає мотивація професійного самовдосконалення: 1) мотивація самосвідомості; 2) мотивація планування самовдосконалення; 3) мотивація реалізації програм удосконалення та самоконтролю [8, с. 199]. Рівень її розвитку визначає цілеспрямованість і активність у досягненні вершин професійної компетентності. Мотивацію професійного самовдосконалення доцільно розглядати як сукупність всіх стимулів та умов, які детермінують, спрямовують та регулюють процес професійного розвитку майбутнього фахівця.

Процес професійного самовдосконалення буде продуктивним, якщо в цей процес будуть включені:

1) мотиви досягнення й творчого пошуку (почуття задоволення від власного розвитку; установка на оволодіння новими професійно-значущими якостями, професійними позиціями; потреба в самоаналізі й самооцінці);

2) особистісні соціально-значущі мотиви (інтерес до своєї професії, бажання бути висококваліфікованим фахівцем, потреба діяти відповідно до почуття боргу, честі, моралі й соціальних норм; прагнення завоювати авторитет у колективі, бажання краще освоїти свою професію);

3) мотиви, пов'язані із результативністю діяльності (прагнення бути першим у праці, бажання бути не гірше за інших, потреба бути задоволеним результатами власної діяльності, прагнення одержувати винагороду);

4) мотиви запобігання неприємностям (вплив суспільної думки й неформальних лідерів, усвідомлення неминучості контролю й оцінки, орієнтація на досягнення нормативно встановленого результату) та інші.

Результати досліджень свідчать, що в процесі діяльності кожна людина виявляє характерне для неї ставлення до свого професійного самовдосконалення. У залежності від сукупності мотивів, що спонукають до професійного росту, у мотивації професійного самовдосконалення майбутніх вчителів можуть бути присутні три рівні:

– Високий рівень. Характеризується яскраво вираженою потребою в самовдосконаленні, творчому відношенні до справи, прагненні до досягнення власних вершин.

– Середній рівень. Відбиває актуальний зміст, прагнення до самовдосконалення, але в самому процесі роботи студента над собою нерідко відсутня тверда система, тому що "джерело" його активності не завжди є внутрішньою потребою.

– Низький рівень. Проявляється у вигляді негативного відношення студента до самовдосконалення й визначення важливої ролі останнього в майбутній професійній діяльності. Стимулом до роботи з підвищення професійної компетенції в основному виступають тверді вимоги, систематичний контроль та інші регламентації для підтримки її встановленого рівня.

Доцільно обрати систему критеріїв і відповідних їм показників для визначення відповідності мотивації студента тому або іншому рівню. Одним із критеріїв може бути оптимальність процесу професійного самовдосконалення. Його показниками можуть слугувати: активність, ініціатива й творчість; ставлення до успіхів і невдач процесу саморозвитку; наявність технології професійного самовдосконалення.

У якості іншого критерію мотивації може виступати її дієвість у досягненні високого рівня компетентності. Показниками такої дієвості є: ідентичність ідеального й реального образу "Я – професійне"; ступень труднощів обраних завдань; результати професійного самовдосконалення; задоволеність своєю майбутньою професією.

Використання критеріїв і показників дозволить викладачу оцінити не тільки рівень мотивації професійного самовдосконалення, але й визначити характер наявних у неї невідповідностей і протиріч.

Керівництво процесом самовдосконалення студентів буде ефективним, якщо розглядати його як складну функціональну систему, що має свою логіку розвитку й відносно самостійні етапи. Успішне проходження наступних етапів: актуалізації мотивації й стимулювання до самовдосконалення, цілеполагання й вибору дій, практичного самовдосконалення, самоконтролю й самокоректування, утворює цілісний процес формування мотивації.

Процес самовдосконалення починається з вибору студентом конкретної мети для професійного самовдосконалення й рішення відповідних їй конкретних завдань. Успішність цього процесу багато в чому залежить від планування дій. Мотивація планування самовдосконалення передбачає конкретне порівняння потреб у розвитку власної особистості зі змістом образу "Я – професійне ідеальне", який зустрічається в ході пошуку предмету потреби самовдосконалення, і перенос активності на образ предмету у випадку його прийняття.

Планування самовдосконалення – процес багатозначний, котрий допомагає організувати роботу над собою. Воно пов'язане також з розробкою програми особистого розвитку; з визначенням організаційних основ своєї діяльності самовдосконалення (вироблення особистих правил поведінки, вибір форм, способів, методів і прийомів рішення завдань у роботі над собою).

Етап самоконтролю й самокорекції потребує від студента значних зусиль. Функція регуляції й контролю виконання полягає у виборі домінуючих мотивів (особистісних або соціально значущих), в підтримці стійкості мотиваційного процесу й керуванні дією до тих пір, доки обрана мета (ідеал) не буде досягнута. Психологічний механізм спонукальної функції багато в чому залежить від самооцінки майбутнього вчителя, де він порівнює своє "Я – професійне реальне" з образом "Я – професійне – ідеальне". У процесі порівняння народжуються нове уявлення про себе (як належить, як вимагають, як бажано), новий прояв емоційно-почуттєвого механізму й, отже, нова підстава для оцінки свого "Я – професійне реальне".

Педагогові у роботі в цьому напрямку слід з'ясувати рівень самостійності в студентів, умінь приймати рішення за допомогою діагностики професійної спрямованості особистості (на придатність до професії), тренінгів мотивації професійної діяльності й тренінгів на педагогічну проникливість за методиками Н.В.Кузьміної, А.А.Реана. Пропонуємо застосувати методику оцінки способів реагування в конфлікті К.Н.Томаса. Дана методика дозволяє з'ясувати, наскільки людина має нахил до співробітництва/суперництва в колективі, передбачити найбільш поширені форми соціальної поведінки в ситуації конфлікту з учнями, батьками, з колегами та адміністрацією.

Одним з основних шляхів самовдосконалення майбутніх вихователів і учителів є цілеспрямоване моделювання ситуацій, які розроблені педагогом для самостійної діяльності студентів, при яких студенти постійно стикаються з необхідністю активно застосовувати й розширювати наявні знання, уміння й навички, опиняються в умовах, що вимагають від них прояву професійно значущих якостей. Робота може складатися з вирішення завдань на зростання самостійності та стимулювання до самовиховання, рішення різноманітних педагогічних ситуацій: стимулювання, вибору, успіху, конфлікту, ризику, критики й самокритики, самооцінювання, змагання й суперництва, відповідальних рішень.

Ефективність самовдосконалення студентів значно зростає, якщо їм буде надана повна самостійність й свобода для прояву ініціативи при одночасному контролі й оцінці результатів; введення елементів змагання, конкуренції в навчальному процесі; пропаганди досвіду самовдосконалення кращих студентів; обговорення питань професійно-педагогічного самовдосконалення на лекціях, семінарських заняттях, індивідуальних бесідах і консультаціях. Важливо при цьому результати роботи конкретного студента порівнювати з його ж колишніми результатами й оцінювати його власний внесок у виконання самостійно поставлених завдань.

Висновки... Отже, процес активізації професійного самовдосконалення студентів передбачає: здійснення постійного керування цим процесом, цілеспрямоване стимулювання майбутніх учителів до активної роботи над собою, у виробленні в них відповідних мотиваційних установок на самовиховання й самоосвіту, створення для цього відповідних умов.

Таким чином, професійне самовдосконалення майбутніх вчителів являє собою процес психічної саморегуляції на основі формування, реконструкції й розвитку всього ансамблю складових професійної компетенції. Результати цього процесу забезпечують мобілізацію й реалізацію їх творчого потенціалу в інтересах продуктивної майбутньої професійної діяльності. Знання й облік спонукальних механізмів із професійного самовдосконалення студентів дозволяє переборювати дію негативних факторів, небажаних тенденцій і ефективно впливати на ствердження в їх діяльності продуктивної практики розвитку професійної компетентності.

Література

1. Анисимов О.С. Креативная акмеология: Учебно-методическое пособие /Олег Сергеевич Анисимов; под общ. ред. А.А.Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2007. – 276 с.
2. Вернадский В.И. Начало и вечность жизни /Владимир Иванович Вернадский. – М.: Изд-во Советская Россия, 1989. – 295 с.
3. Гагин Ю.А. Непрерывное совершенствование педагога: образовательная программа и ее методическое обеспечение /Юрий Алексеевич Гагин. – СПб.: [б. и.], 2004. – 203 с.
4. Гаджиева Н.М. Основы самосовершенствования /Н.М.Гаджиева, Н.Н.Никитина, Н.В.Кислинская. – Екатеринбург: Изд-во Деловая книга, 1998. – 144 с.
5. Катаева Л.И. Психолого-акмеологическое сопровождение работы с персоналом /Л.И. Катаева, Е.Б. Касьян; под общ. ред. А.А.Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2009. – 146 с.
6. Кочетов А.И. Как заниматься самовоспитанием /Александр Иванович Кочетов. – Минск: Высшая школа, 1991. – 274 с.
7. Маркин В.Н. Рабочая тетрадь студента по изучению курса "Психология и акмеология личности": Учебное пособие /Владимир Николаевич Маркин; под общ. ред. А.А.Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2007. – 106 с.

8. Основы общей и прикладной акмеологии: Учебное пособие/ под общ. ред. А.А.Деркача. – М. : Изд-во РАГС, 1994. – 388 с.

Анотація

У статті розглядається проблема активізації професійного самовдосконалення студентів у навчально-виховному процесі педагогічних університетів. Виявлені шляхи та способи професійного самовдосконалення майбутніх вихователів та вчителів.

Аннотация

В статье рассматривается проблема активизации профессионального самосовершенствования студентов в учебно-воспитательном процессе педагогических университетов. Выявлены пути и способы профессионального самосовершенствования будущих воспитателей и учителей.

Summary

The article focuses on proving of enhancing students' professional self-improvement in teaching and educational process of pedagogical universities. The weans of professional self-improvement of the future tutors and teachers are revealed.

Ключові слова: професійне самовдосконалення, професійна компетентність, мотивація самовдосконалення, самоконтроль, самооцінка.

Ключевые слова: профессиональное самосовершенствование, профессиональная компетентность, мотивация самосовершенствования, самоконтроль, самооценка.

Key words: professional self-improvement, professional competence, self-motivation, self-control, self-esteem.

Подано до редакції 18.03.2011.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, проф. Калініною Л.В.

УДК – 371.132

© 2011

Манчуленко Л.В.

СФОРМОВАНІСТЬ ТВОРЧОГО СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Постановка проблеми у загальному вигляді... Педагог є свого роду архітектором життя дитини, який допомагає їй у побудові смислових ієрархій у житті, пошуку способів само актуалізації у суспільстві. Зміна пріоритетів у економіці України, створення європейського простору вищої освіти вимагає підготовки фахівців більш високого рівня. Образ нового типу педагога забезпечується здатністю і бажанням системно здійснювати професійний саморозвиток. На сучасному етапі реалізацію особистості у професійній діяльності не можна зводити тільки до накопичення знань, умінь, навичок, норм поведінки, а вона взаємопов'язана з глибоким творчим змістовим наповненням професійної діяльності, здатністю особистості визначати для себе професійні пріоритетні цілі, знаходити у контексті рольових вимог свої смислові і ціннісні структури, і це – основа саморозвитку і самореалізації педагога. Своєрідним орієнтиром і основою саморозвитку педагога-професіонала може стати сформований творчий стиль педагогічної діяльності (надалі ТСПД), який передбачає сформованість самостійності, творчості, ініціативності, соціальну відповідальність у навчання і вихованні дітей. За таких умов педагог має бути не просто творчою людиною, а творчість має стати постійною рисою його повсякденної професійної діяльності, саме це характеризує ТСПД.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Психолого-педагогічні аспекти проблеми творчості та творчого стилю педагогічної діяльності висвітлюються у працях В.Загв'язинського, В.Кан- Калика, Н.Кічук, З.Левчук, В.Моляко, М.Нікадрова, О.Пехоти, Н.Посталюк, М.Поташника, С.Сисоєвої. Різноманітні аспекти професійної підготовки розглядаються С.Архангельським, Ю.Бабанським, Н.Кузьміною, Л.Рувінським, В.Сластьоніним. Суть саморозвитку особистості педагога визначені у працях В.Андреева, Л.Виготського, О.Леонтьєва, В. Маралова, Л.Рувінського. Незважаючи на ці дослідження, ніхто з науковців не розглядав проблему творчості у контексті стильових особливостей творчої самореалізації особистості педагога.

Формулювання цілей статті... Тому метою нашої статті є визначення сутності, аналіз етапів та необхідних умінь для формування творчого стилю педагогічної діяльності як основи професійно-творчої самореалізації майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження... Під поняттям "професійний саморозвиток педагога" будемо розуміти особливий вид суб'єкт-об'єкт-суб'єктної цілеспрямованої діяльності педагога з самозміненням професійних знань, професійних умінь, професійних якостей для успішного освоєння та виконання професійної педагогічної діяльності [4]. *Стиль педагогічної діяльності* – це стійка система дій і підходів педагога, що склалися під час розв'язання практичних навчальних і виховних задач. У "вчительському стилі" втілюється передусім професійна позиція педагога, стратегія його професійної поведінки. Стиль реалізується у процесі будь-якої конкретної взаємодії вчителя з учнями: на уроці та під час спільної прогулянки, на урочистому заході, у